

УДК 327.8(470+571:477)«1991/2013»
DOI:10.24144/2078-1431.2020.2(25).70-79

Юрій Мателешко,
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародних студій та суспільних комунікацій
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

ОСОБЛИВОСТІ ПОЛІТИКИ «М'ЯКОЇ СИЛИ» РОСІЇ ЩОДО УКРАЇНИ (1991 – 2013 рр.)

У статті розглянуто головні особливості політики «м'якої сили» Росії щодо України. З'ясовано, що «soft power» РФ, незважаючи на певні здобутки, в цілому проводилася неефективно, несистемно та непослідовно. «М'яка сила» Росії зазнала невдачі через стереотипний погляд на Україну як лояльно- споріднену країну, запізніле проведення політики «м'якої сили» на державному рівні, недостатню інституційну основу, внутрішні економічні та політичні проблеми РФ в умовах прозахідного курсу нашої держави. Це стало однією з передумов широкомасштабного застосування Росією щодо України з 2014 р. «жорсткої сили», досвід проведення якої був напрацьований РФ десятиліттями.

Ключові слова: «м'яка сила», Росія, Україна, політика, двосторонні відносини.

The article considers the main features of Russia's «soft power» policy towards Ukraine. The relevance of this topic is conditioned by the long-term strategic partnership between the two countries, which was based on historical, cultural and economic grounds. Besides, this issue has not been sufficiently covered in the works of Ukrainian scientists. The chronological framework of the work covers the period 1991-2013, as since 2014 a new stage of Russian-Ukrainian relations began with the predominance of methods of «hard power». It was found that the «soft power» of the Russian Federation, despite certain achievements, was being generally conducted ineffectively, unsystematically and inconsistently. The reasons for this were: 1) stereotypical attitude towards our state as a loyal and close in all respects country;

2) the predominance of a pro-Western national project in Ukraine based on the opposition of Russian and Ukrainian models of development; 3) the long absence of an attractive image of Russia, which was difficult to form, taking into account the specifics of its political (authoritarianism) and economic (raw materials economy) systems; 4) insufficient institutional support for the policy of «soft» influence against the background of significant activity of Western non-profit organizations in Ukraine; 5) belated implementation of a policy of «soft power» at the state level. At the same time, it should be noted that certain successes of this direction of Russian policy are associated with the church, educational, cultural, information and economic spheres. However, these achievements, mostly related to the previous common historical experience of the two countries, were often accumulated inertially, without the systematic and conscious use of soft power tools.

Keywords: soft power, Russia, Ukraine, politics, bilateral relations.

У сучасному світі «м'яка сила» є важливим інструментом, який став невід'ємною складовою зовнішньополітичної практики багатьох країн світу. Сьогодні майже не залишилося держав, які б не включили в свою зовнішньополітичну стратегію концепцію «м'якого» впливу. Не є винятком і Росія, яка, згідно з даними авторитетного лондонського агентства «Portland», сьогодні займає 30-те місце у глобальному рейтингу «soft power» (2019 р.), поступаючись таким країнам, як Туреччина, Угорщина, Китай, Бразилія, Греція, Чехія, Польща та ін. [16]. Події останніх років, пов'язані з Україною та Сирією, в черговий раз довели, що «жорстка сила» Росії в сучасних умовах не може в довготривалій перспективі ефективно забезпечити реалізацію її національних інтересів. Для цього потрібні інші, «м'які», методи, що дозволяють більш продуктивно використовувати наявні ресурси держави.

Актуальність теми політики «м'якої сили» Росії щодо України обумовлена довготривалим стратегічним партнерством між двома державами, яке базувалося на історико-культурних та економічних підвалинах, а також недостатнім висвітленням цієї проблематики в працях українських науковців. Серед останніх можна відмітити статтю Ю.Седляр та М.Лимар «М'яка сила» Росії у контексті українсько-російських відносин» [13]. Більшу зацікавленість ця тема викликала в російських дослідників, серед яких слід згадати О.Вершиніна [4], В.Агееву [1], В.Іванченко [8] та С.Беспалова [3]. Проблеми російської «soft power» приділяли увагу і західні науковці, зокрема Д.Шерр [15] та М.ван Герпен [17].

Спираючись на здобутки згаданих дослідників, а також першоджерела, спробуємо з'ясувати головні особливості політики «м'якої сили» Росії щодо України, а також причини її недостатньої ефективності. Хронологічні рамки статті охоплюють період 1991-2013 рр., оскільки з 2014 р. почався якісно новий етап російсько-українських відносин, для якого характерне переважання у двосторонніх взаємозв'язках методів «жорсткої сили».

Досить тривалий час проведенню активної політики «м'якого» впливу заважав стереотипізований образ України, який і зараз поширений у російській масовій свідомості (зокрема і серед російського політикуму). Як зазначає О. Вершинін, мінімальні культурні відмінності, досвід багатовікової єдиної державності, глибоке взаємопроникнення економік і мільйони особистих зв'язків створюють у росіян образ країни, яка близька за замовчуванням [4, с. 41-42]. У результаті цього зникає усвідомлення того, що для утримання цієї території у сфері впливу Москви необхідне докладання зусиль і вироблення спеціального зовнішньополітичного курсу. В 1990-ті рр., на думку О.Вершиніна, російсько-українські відносини на вищому рівні перебували під сильним впливом саме цієї інерції, що проявлялося навіть в офіційній риторичі [4, с. 42].

Єдиний підхід до України як до братської країни, яка за будь-яких умов збереже міцні дружні зв'язки з Росією, або винятково прагматичний підхід, який ігнорує історико-культурний російський фактор на Південному Сході, як вважає В. Іванченко, в кінцевому підсумку призвели до відсутності стратегії і тактики взаємодії з українським громадянським суспільством [8].

Труднощі на шляху реалізації російської «м'якої сили» також пов'язані із прозахідним зовнішньополітичним курсом України, який вона обрала з 1991 р. В силу специфіки свого історичного розвитку наша держава не просто засвоювала елементи західної моделі розвитку, а вписувала їх у контекст побудови своєї національної держави. В результаті цього західна «м'яка сила», яка пов'язана із становленням демократичних процесів та інститутів, виявилася нерозривно пов'язаною з реалізацією українського національного проекту, що, як зазначає О. Вершинін, здійснювався на основі протиставлення України Росії [4, с. 42]. Відкинувши російський історичний та культурний досвід, молода українська держава вибудовувала власну ідентичність, тому будь-який, навіть «м'який» вплив РФ, часто розглядався в Києві як загроза.

Слід також відмітити успішну та ефективну «м'яку силу» західних держав щодо України. Через різні інструменти – освітні програми, круглі столи та конференції, постійні центри-представництва, грантові системи тощо – в українському суспільстві поширювалася саме західна, європейська чи євроатлантична ідея. Вакуум, що існував в Україні певний час після розпаду Радянського Союзу, як зазначає В. Іванченко, абсолютно безперешкодно заповнювався західною тематикою, що позитивно сприймалося українською громадськістю [8]. В той час як Росія намагалася будувати ділові відносини з впливовими політиками чи бізнесменами, західні держави успішно працювали з цільовими групами українського суспільства.

Необхідною умовою проведення успішної політики «soft power» є створення привабливого образу, який буде цікавим для об'єкта впливу. Так, сформований образ розвиненого у всіх відношеннях Заходу та пов'язаної з ним «європейської України» давав значний ресурс для проведення політики «м'якої сили». Що стосується Росії, то питання про те, у чому полягає її власний проект розвитку, залишалося тривалий час невирішеним, незважаючи на запуснений процес євразійської інтеграції. Говорячи про економічні вигоди останньої, показати привабливість російського проекту порівняно із західним було вкрай проблематично. Особливо у випадку з Україною, що має тісні економічні зв'язки з Європою та прозахідну еліту. Іншого ж ціннісного змісту, який би дозволив російській «soft power» діяти в багатьох сферах, євразійський проект не мав [4, с. 53]. Таким чином, РФ тривалий час не могла висунути власний проект розвитку з включенням у нього політичних, соціально-економічних, культурних та ін. компонентів, який би дозволив їй успішно реалізовувати власну політику «м'якої сили».

На думку О. Вершиніна, початок формування власного проекту розвитку (принаймні на офіційному рівні), який є альтернативою західній моделі, можна віднести до початку 2010-х рр., коли в ході передвиборної кампанії В. Путіна та в його перших виступах у якості президента Росія позиціонувалася як окрема цивілізація [4, с. 54]. Тактичною перевагою цього проекту було те, що він не претендував на глобальність і в цьому сенсі не вступав у безперспективну боротьбу із західною моделлю розвит-

ку. Однак він відкрито позиціонувався як альтернатива в рамках території, яка є історично та культурно близькою до Росії.

З початку 2010-х рр. поняття «м'якої сили» почало постійно фігурувати і в російських зовнішньополітичних документах і деклараціях [4, с. 39]. У 2013 р. його включили в текст Концепції зовнішньої політики РФ. Як зазначають автори документа, «м'яка сила» – це комплексний інструментарій вирішення зовнішньополітичних завдань з опорою на можливості громадянського суспільства, інформаційно-комунікаційні, гуманітарні та інші альтернативні класичній дипломатії методи і технології. Разом з тим у Концепції присутнє і негативне трактування «м'якої сили», яка може використовуватися «з метою здійснення політичного тиску на суверенні держави, втручання в їх внутрішні справи, дестабілізації там обстановки, маніпулювання громадською думкою і свідомістю, зокрема в рамках фінансування гуманітарних проєктів і проєктів, пов'язаних із захистом прав людини, за кордоном» [10]. Слід відмітити, що в діючій сьогодні Концепції зовнішньої політики Російської Федерації 2016 р. вже немає цієї негативної оцінки використання «м'якої сили» [11]. Одне із завдань, визначених Концепцією 2013 р., полягало у створенні позитивного образу Росії, який відповідає авторитету її культури, освіти, науки, спорту, рівню розвитку громадянського суспільства, а також участі в програмах допомоги країнам, що розвиваються. Також у документі зазначається, що держава має створювати інструменти впливу на формування її іміджу в світі, удосконалювати систему застосування «м'якої сили», шукати оптимальні форми діяльності в цьому напрямі, що враховують як міжнародний досвід, так і національну специфіку і спираються на механізми взаємодії з громадянським суспільством та експертами [10].

На рубежі 2000-х – 2010-х рр. у Росії, згідно з президентськими наказами та розпорядженнями, було створено низку координуючих органів, що безпосередньо займаються проведенням політики «м'якої сили». Це, зокрема, фонд «Русский мир» (2007 р.), Федеральне агентство у справах Співдружності Незалежних Держав, співвітчизників, які проживають за кордоном, і з міжнародної гуманітарної співпраці (Росспівробітництво) (2008 р.) і Фонд підтримки публічної дипломатії імені О. М. Горчакова (2010 р.). Якщо згадані фонди є, по суті, недержавними установами (які, безперечно, діють в інтересах зовнішньої політики Росії), то Росспівробітництво, будучи підвідомчим органом МЗС Росії, здійснює генеральну функцію координуючої діяльності в рамках реалізації гуманітарної політики Росії і формування «м'якої сили» держави. Ця інституція щорічно готує доповідь, фіксуючи в ній результати своєї діяльності, а також на початку кожного року формує Декларацію цілей і завдань на поточний рік [6, с. 265].

До 2014 р. в Україні було всього три представництва Росспівробітництва: два Російських центри науки і культури – в Києві та Сімферополі, а також представництво в Одесі, яке працювало під егідою російського Генконсульства. Через вузьку мережу представництв, які функціонували в кількох великих містах, згадані органи об'єктивно не могли значною мі-

рою впоратись з покладеними на них обов'язками. Внаслідок цього російські заходи, навіть на південному сході України, проходили досить рідко і залишалися абсолютно непоміченими, принаймні для молодіжного середовища [8]. У той же час відділення Інституту Гете (ФРН), Французького інституту, Британської ради та інших західних інституцій, які кількісно та якісно переважали російські представництва, досить часто проводили масові тематичні заходи, конференції, тижні культури європейських держав тощо.

Для успішного проведення політики «м'якої сили» необхідний потужний політичний, економічний та культурний фундамент. Як до, так і після 2014 р. на Росію дивляться як на авторитарну країну з непривабливою політичною культурою, цінності якої не можуть конкурувати із західними. Крім того, її зовнішня політика не має стійкої правової та моральної основи, свідченням чого є непоодинокі конфлікти, зокрема військові, які були розв'язані РФ. Тому, не маючи відповідних політичних ресурсів, Росія у проведенні «soft power» змушена використовувати в основному культурно-освітні та частково економічні компоненти.

На думку американських науковців, економічна привабливість є однією із складових «м'якої сили» держави. Незважаючи на сировинну економіку та перманентні кризові явища в ній, тривалий час для багатьох українців Росія уособлювала відносно стабільну державу, яка є основним постачальником енергоносіїв на український ринок, а також споживачем значної кількості українських товарів [13, с. 66] (зокрема і тих, які мають високу додану вартість).

Навіть після 2005 р., незважаючи на політичні перипетії в стосунках Москви та Києва, взаємний товарообіг невпинно зростає. Станом на 2012 р. 38% прямих російських інвестицій в країнах СНД припадали на Україну [4, с. 47-48]. В цьому Києв значно випереджав навіть партнерів Москви в рамках Митного союзу.

Українські науковці підкреслюють, що вагомим ресурсом в арсеналі «м'якої сили» Росії є безвізовий режим для громадян країн СНД і можливість вільного працевлаштування, адже переважна більшість трудових мігрантів з України, принаймні до 2014 р., працювали саме в Росії (за винятком вихідців із західних областей, які традиційно надавали перевагу працевлаштуванню в країнах Європейського Союзу) [13, с. 67]. У 2010-2012 рр. найбільшими країнами-реципієнтами вітчизняної робочої сили були Російська Федерація (43,2%), Польща (14,3%), Італія (13,2%) та Чеська Республіка (12,9%) [12, с. 43].

Про привабливість східного проекту економічної інтеграції серед українців свідчать дані вересневого соціопитування 2013 р., проведеного Київським міжнародним інститутом соціології. Так, якщо б референдум про вступ України до Європейського чи до Митного союзу з Росією, Білоруссю і Казахстаном проводився найближчим часом, то за ЄС проголосували б близько 41% опитаних, за Митний союз – 35%. Водночас, як зазначають соціологи, якщо буде проведено окремий референдум про вступ України до Митного союзу, він може отримати підтримку відносної

більшості громадян (40% – «за», 33% – «проти»). Підтримка євроінтеграції на окремому референдумі трохи вища – 43% проголосують за вступ до ЄС, 30% – проти [7].

На думку деяких західних науковців, Московський патріархат є найефективнішим інструментом «м'якої сили» Росії в «ближньому зарубіжжі» [15, с. 89]. Після обрання на патріарший престол у 2009 р. митрополита Кирила, який через три роки в рейтингу 100 топ-політиків за версією «Незалежної газети» зайняв 6-те місце [15, с. 89], Російська православна церква почала активно порушувати питання «триєдиної православної Русі» [4, с. 54]. Ця ідея була також підтримана світським керівництвом держави, яке висунуло ідею нерозривного культурного простору, важливою частиною якого була Україна. Так, у своєму виступі з нагоди 1020-річчя Хрещення Русі В.Путін зазначив, що православ'я нерозривно зв'язало долі народів Росії, України, Білорусі та інших країн. «У нас спільні цінності і єдиний духовний шлях, початок якому було покладено в Дніпровській купелі», – продовжив тодішній голова російського уряду [5].

Головним провідником курсу на духовне єднання «братніх народів» стала саме Російська православна церква. Патріарх Кирило зробив зміцнення релігійних і культурних зв'язків з Україною однією зі своїх основних цілей. Регулярні візити патріарха до Києва (Алексій II відвідував Україну всього три рази за 18 років), його заяви про бажання вивчити українську мову, непоодинокі чутки про можливість перенесення патріаршого престолу до Києва [4, с. 55] – все це мало на меті уникнути церковного відокремлення України і зберегти її як сферу духовного та культурного впливу Росії.

Основною опорою Російської православної церкви була і залишається Українська православна церква Московського патріархату, яка наприкінці 2010 р., за даними Центру Разумкова, охоплювала 35% від загального числа релігійних громад країни (для порівняння: Українська православна церква Київського патріархату – 13%, Українська автокефальна православна церква – 3,5%). Частка вірян УПЦ МП серед дорослого населення України тоді становила майже 24%, тоді як УПЦ КП – 15%, УАПЦ – 0,9%. [9].

Теоретики «м'якої сили» особливого значення надають сфері освіти та програмам міжнародних освітніх обмінів. Цільову групу останніх становлять зазвичай представники еліти, що дозволяє державі-спонсору вибудовувати легальні схеми використання інтелектуального ресурсу зарубіжних країн у власних інтересах.

За даними ЮНЕСКО, до 2014 р. Росія була абсолютним лідером за кількістю українських студентів, що навчаються за кордоном, значно випереджаючи такі країни як Польща, Німеччина, США та Франція. В 2010-2011 навчальному році в російських вишах освіту здобували 11212 українців (6,2% усіх іноземних громадян очної та заочної форм навчання). За цим показником наша держава як «постачальник» студентів у РФ займала 4-те місце, поступаючись Казахстану (30699, або 16,4%), Білорусі (27104, або 14,5%) та Китаю (16872, або 9%). [2]. Більше того, в самій Україні частина студентів та учнів теж отримували освіту в російськомовному середовищі. Так, за даними Міністерства освіти і науки України, частка студентів, що

навчаються у вишах українською та російською мовами у 2009 р., становила 82,1 % і 17,7 %. Станом на 2008-2009 навчальний рік освіту російською мовою здобували 17,6 % школярів. Більша частина з них – жителі південно-східних регіонів країни [13, с. 66].

Потужним ресурсом «м'якої сили», який використовується для впливу на громадську думку як у самій державі, так і за її межами, є засоби масової комунікації. Серед останніх варто зацентрувати увагу на ЗМІ (друковані – преса, книги, плакати тощо, а також електронні – радіо, телебачення, Інтернет). Наша держава до 2014 р. була охоплена російським інформаційним простором. Перше місце за сукупним річним накладом в Україні у 2011 р. займали російськомовні періодичні видання: тираж газет був майже у 2,5 раза більший, а журналів – у 8,5 раза – за україномовний. Значне місце на українському телебаченні посідали російські телеканали, серед яких особливо популярними були Перший канал, ТНТ, НТВ, СТС та ін., а також російськомовні сайти мережі Інтернет, які сприяли популяризації російської культури та зміцненню двосторонніх зв'язків. [13, с. 65].

Як вважає Д. Шерр, продукти російського кіно, що потрапляють на телебачення, є однією з найбільш потужних форм «м'якої сили» РФ у російськомовних регіонах нових незалежних держав. Крім обов'язкової позбавленої смаку розважальної квоти, яка знайома будь-якій західній аудиторії, в російський телевізійний «коктейль» часто-густо «підмішують» ностальгічні фільми про ідеалізоване або вигадане минуле, драми про поліцію і спецслужби та документальні фільми про непорушному спадщину російської культури, що знаходиться під загрозою [15, с. 91].

Ефективним важелем російської «м'якої сили» є також наявність тісних особистих зв'язків між людьми, що проживають в обох державах. Опитування 2011 р. показало, що половина українців має родичів у Росії, а третина – близьких друзів і знайомих [4, с. 57].

Події 2014 р., коли РФ вдалася до більш ефективної та звичної для неї «жорсткої сили», засвідчили, що політику «м'якої сили» в Україні Росія провалила. Причинами цього стали: 1) стереотипне ставлення до нашої держави як до лояльної та близької в усіх відношеннях країни; 2) переважання в Україні прозахідного національного проєкту, який ґрунтується на протиставленні російської та української моделей розвитку; 3) тривала відсутність у РФ власного привабливого образу, який важко було сформулювати, зважаючи на специфіку її політичної (авторитаризм) та економічної (сировинний характер) систем; 4) недостатнє інституційне забезпечення політики «м'якого» впливу, що особливо помітно на фоні активності західних некомерційних організацій в Україні; 5) запізнile в часі проведення цілеспрямованої політики «м'якої сили» на державному рівні. Разом з тим варто відмітити і певні успіхи цього напрямку російської політики, пов'язані з церковною, освітньо-культурною, інформаційною та економічною сферами. Однак ці здобутки, які здебільшого пов'язані з попереднім спільним історичним досвідом двох країн, нерідко накопичувалися інерційно, без планомірного та свідомого застосування інструментів «soft power».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Агеева В.Д. Роль инструментов «мягкой силы» во внешней политике Российской Федерации в контексте глобализации: автореф. дисс канд. полит. наук / Санкт-Петербургский государственный университет. Санкт-Петербург, 2016. 28 с.
2. Арефьев А.Л. Иностранцы студенты в российских вузах (доклад). *Демоскоп Weekly*. 2013. 14-31 октября. № 571-572. URL: <http://www.demoscope.ru/weekly/2013/0571/analit02.php> (дата звернення: 21.10.2020).
3. Беспалов С.В. Механизмы формирования позитивного образа России в странах постсоветского пространства / С.В.Беспалов, А.В.Власов, П.В.Голубцов, А.А.Казанцев, А.В.Караваяев, В.Н.Меркушев. М., 2007. URL: <https://mgimo.ru/upload/iblock/4e0/4e060b22cbe118a7d36d0cd180780675.pdf> (дата звернення: 19.10.2020).
4. Вершинин А.А. Украинская политика России: между мягкой и жесткой силами. *Контуры глобальных трансформаций: политика, экономика, право*. 2016. Т. 9. № 3. С. 38-74.
5. Выступление В.В.Путина на приеме по случаю 1020-летия Крещения Руси. 28 июня 2008. URL: <http://archive.government.ru/docs/1525/> (дата звернення: 20.10.2020).
6. Ворочков А.П. «Мягкая сила» современной России: институциональный аспект. *Теории и проблемы политических исследований*. 2016. Том 5. № 5А. С. 258-275.
7. За вступ України до ЄС виступають 41% громадян, за Митний союз – 35%. *Дзеркало тижня. Україна*. 2013. 03 жовтня. URL: https://zn.ua/ukr/POLITICS/za-vstup-ukrayini-do-yes-vistupayut-41-gromadyan-za-mitniy-soyuz-35-129478_.html (дата звернення: 20.10.2020).
8. Иванченко В. «Мягкая сила» России и украинский прецедент. *РСМД*. 2015. 5 декабря. URL: <https://russiancouncil.ru/blogs/viktoriiia-ivanchenko/2203/> (дата звернення: 21.10.2020).
9. Історія і сучасність українського православ'я. Статистика. *Історична Правда*. 2013. 25 липня. URL: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2013/07/25/131816/> (дата звернення: 28.10.2020).
10. Концепция внешней политики Российской Федерации (утверждена Президентом Российской Федерации В.В.Путиным 12 февраля 2013 г.) URL: https://www.mid.ru/foreign_policy/official_documents/-/asset_publisher/CptICkV6BZ29/content/id/122186 (дата звернення: 19.10.2020).
11. Концепция внешней политики Российской Федерации (утверждена Президентом Российской Федерации В.В.Путиным 30 ноября 2016 г.) URL: https://www.mid.ru/foreign_policy/official_documents/-/asset_publisher/CptICkV6BZ29/content/id/2542248 (дата звернення: 19.10.2020).
12. Міграційний профіль України. 2011-2015. К., 2016. 73 с. URL: https://dmsu.gov.ua/assets/files/mig_profil/MP2015.pdf (дата звернення: 28.10.2020).
13. Седляр Ю.О., Лимар М.Ю. «М'яка сила» Росії у контексті українсько-російських відносин. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили. Сер.: Історія*. 2012. Т. 171. Вип. 159. С. 63-69.
14. Федеральное агентство по делам Содружества Независимых государств, соотечественников, проживающих за рубежом, и по международному гуманитарному сотрудничеству (Россотрудничество). URL: <http://rs.gov.ru/> (дата звернення: 27.10.2020).
15. Шерр Д. Жесткая дипломатия и мягкое принуждение: российское влияние за рубежом. пер. с английского. К.: Заповіт, 2013. 152 с.
16. The Soft Power 30. Overall Ranking 2019 by Portland. URL: <https://softpower30.com/> (дата звернення: 28.10.2020).

17. Van Herpen M. *Putin's Propaganda Machine: Soft Power and Russian Foreign Policy*. Rowman & Littlefield Publishers, 2015. 336 p.

REFERENCES

1. Ageeva, V.D. (2016). *Rol' instrumentov «myagkoj sily» vo vneshnej politike Rossijskoj Federacii v kontekste globalizacii* [The role of soft power instruments in the foreign policy of the Russian Federation in the context of globalization]. Extended abstract of candidate's thesis. Sankt-Peterburg: Sankt-Peterburgskij gosudarstvennyj universitet [in Russian].
2. Aref'ev, A.L. (2013). *Inostrannye studenty v rossijskix vuzax (doklad)* [Foreign students in Russian universities (report)]. *Demoskop Weekly*, 571-572. Retrieved from <http://www.demoscope.ru/weekly/2013/0571/analit02.php> [in Russian].
3. Bepalov, S.V., Vlasov, A.V., Golubcov, P.V., Kazancev, A.A., Karavaev, A.V., Merkushev, V.N. (2007). *Mekhanizmy formirovaniya pozitivnogo obraza Rossii v stranah postsovetskogo prostranstva* [Mechanisms for the formation of a positive image of Russia in the post-soviet countries]. Moskva. Retrieved from <https://mgimo.ru/upload/iblock/4e0/4e060b22cbe118a7d36d0cd180780675.pdf> [in Russian].
4. Vershinin, A. A. (2016). *Ukrainskaya politika Rossii: mezhdru myagkoj i zhestkoj silami* [Ukrainian policy of Russia: between soft and hard powers]. *Kontury global'nyh transformacij: politika, ekonomika, pravo – The contours of global transformations: politics, economics, law*, 3 (9), 38-74 [in Russian].
5. *Vystuplenie V.V. Putina na prieme po sluchaju 1020-letiya Kreshcheniya Rusi. 28 iyunya 2008* [Vladimir Putin's speech at a reception on the occasion of the 1020th anniversary of the Baptism of Rus. June 28, 2008]. archive.government.ru. Retrieved from <http://archive.government.ru/docs/1525/> [in Russian].
6. Vorochkov, A.P. (2016). «Myagkaya sila» sovremennoj Rossii: institucional'nyj aspekt [«Soft power» of modern Russia: the institutional aspect]. *Teorii i problemy politicheskix issledovanij – Theories and problems of political research*, 5A (5), 258-275 [in Russian].
7. *Za vstup Ukrainy do YeS vystupaiut 41% hromadian, za Mytnyi soiuz – 35% (2013)* [41% of citizens support Ukraine's accession to the EU, and 35% support the Customs Union]. *Dzerkalo tyzhnia. Ukraina – Mirror of the week. Ukraine, 03 zhovtnia*. Retrieved from https://zn.ua/ukr/POLITICS/za-vstup-ukrayini-do-yes-vistupayut-41-gromadyan-za-mitnyy-soyuz-35-129478_.html [in Ukrainian].
8. Ivanchenko, V. (2015). «Myagkaya sila» Rossii i ukrainskij precedent [Russia's «soft power» and the Ukrainian precedent]. *RSMD*, 5 dekabrya. Retrieved from <https://russiancouncil.ru/blogs/viktorii-ivanchenko/2203/> [in Russian].
9. *Istoriia i suchasnist ukrainskoho pravoslavia. Statystyka (2013)* [History and modernity of Ukrainian Orthodoxy. Statistics]. *Istorychna Pravda – Historical Truth*, 25 lypnia. Retrieved from <https://www.istpravda.com.ua/articles/2013/07/25/131816/> [in Ukrainian].
10. *Koncepciya vneshnej politiki Rossijskoj Federacii (utverzhdena Prezidentom Rossijskoj Federacii V.V.Putinyim 12 fevralya 2013 g.)* [The concept of the foreign policy of the Russian Federation (approved by the President of the Russian Federation Vladimir Putin on February 12, 2013)]. www.mid.ru. Retrieved from https://www.mid.ru/foreign_policy/official_documents/-/asset_publisher/CptICk6B6BZ29/content/id/122186 [in Russian].
11. *Koncepciya vneshnej politiki Rossijskoj Federacii (utverzhdena Prezidentom Rossijskoj Federacii V.V.Putinyim 30 noyabrya 2016 g.)* [The concept of the foreign policy of the Russian Federation (approved by the President of the Russian Federation Vladimir Putin on November 30, 2016)]. www.mid.ru. Retrieved from https://www.mid.ru/foreign_policy/official_documents/-/asset_publisher/CptICk6B6BZ29/content/id/2542248 [in Russian].

12. *Mihratsiynyi profil Ukrainy. 2011-2015* (2016) [*Migration profile of Ukraine. 2011-2015*]. Kyiv. Retrieved from https://dmsu.gov.ua/assets/files/mig_profil/MP2015.pdf [in Ukrainian].
13. Sedliar, Yu.O., Lyamar, M.Yu. (2012). «*Miaka syla*» Rosii u konteksti ukrainsko-rosiiskyykh vidnosyn [*Russia's «soft power» in the context of Ukrainian-Russian relations*]. Naukovi pratsi Chornomorskoho derzhavnoho universytetu imeni Petra Mohyly. Ser.: Istoriiia – Scientific works of the Petro Mohyla Black Sea State University. Ser.: History, 159 (171), 63-69 [in Ukrainian].
14. *Federal'noe agentstvo po delam Sodruzhestva Nezavisimyyh gosudarstv, sootchestvennikov, prozhivayushchih za rubezhom, i po mezhdunarodnomu gumanitarnomu sotrudnichestvu (Rossotrudnichestvo)* [*Federal Agency for the Commonwealth of Independent States, Compatriots Living Abroad, and International Humanitarian Cooperation (Rossotrudnichestvo)*]. rs.gov.ru. Retrieved from <http://rs.gov.ru/> [in Russian].
15. Sherr, D. (2013). *Zhestkaya diplomatiya i myagkoe prinuzhdenie: rossijskoe vliyanie za rubezhom* [*Hard diplomacy and soft coercion: Russian influence abroad*]. Kiev: Zapovit [in Russian].
16. *The Soft Power 30. Overall Ranking 2019 by Portland*. Retrieved from <https://softpower30.com/> [in English].
17. Van Herpen M. (2015). *Putin's Propaganda Machine: Soft Power and Russian Foreign Policy*. Rowman & Littlefield Publishers, p. 336 [in English].